

מפגש רב-תרבותי

צ'יפי מזר

מפגש - כתב עת לעבודה חינוכית סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא חיים על הגשר: בין חינוך, הגירה ורב-תרבותיות
כרך כ', גיליון 35, תמוז תשע"ב - יוני 2012.
עורך ראשי: ד"ר אמיתי המנחם
עורכת אורחת: רבקה איזיקוביץ

הצגת הגיליון

הגיליון האחרון של **מפגש** מוקדש כולו לנושא הרב-תרבותיות. בפתח כתב העת כותב העורך, ד"ר אמיתי המנחם, כי אין תמימות דעים בין החוקרים בשאלה האם בישראל מתפתחים 'מלחמת תרבויות' או דיאלוג בין-תרבותי. לדעתו, בעוד שמבחינה מבנית ישראל היא חברה רב-תרבותית, הרי מבחינה ערכית היא עדיין אינה כזו. העורך מביע את תקוותו כי הגיליון הזה של **מפגש** יתרום את חלקו בעניין. אנחנו מצטרפים לדעתו ולתקוותו.

רשימת המאמרים והכותבים מגוונת:

- הנוכחות החמקמקה של 'רב-תרבותיות': פענוח ופעולה בשדה החינוך / דבורה גולדן וחרן ברם
- 'אין אנטישמיות בגרוזיה': הבניית הזהות הגרוזית [=הגאורגית] בחברה הישראלית כתהליך למידה בין תרבותית / מאיה מלצר-גבע
- תהליכי העצמה וגיבוש זהות של צעירות יוצאות אתיופיה בשירות לאומי / גליה אלף
- 'אי אפשר להתנהג ממש כמו אמריקני כאן בישראל!' גיבוש זהות יהודית אצל ילדים ובני נוער טרנס-לאומיים צפון אמריקנים-ישראלים / לורה סיגד ורבקה איזיקוביץ
- התמודדות עם תלמידים מהגרים טרנס-לאומיים הישגיים: ניסיון של מורות ישראליות / רבקה איזיקוביץ
- חינוך בני נוער עולים בישראל: יישום מודל ייחודי של חינוך פנימייתי - כפר הנוער הרב-תרבותי / עמנואל גרופר
- אתגר הרב-תרבותיות בכפר הנוער / שלום שמאי
- להיות או לא להיות? צעירים צ'רקסים מתלבטים בנוגע לזהותם / גופסה קתז
- יחסים אינטימיים, זוגיות ונישואין בקרב צעירים ערבים בישראל / מוחמד ח'טיב ורבקה איזיקוביץ
- 'אין להשאיר נפש ללא פיקוח': תפיסות בניהול בתי ספר אולטרה-דתיים / מירה קרניאלי
- החברה האזרחית הערבית בישראל והמעורבות בחינוך: הפוליטיקה של ההבדל בין האזרחי-לאומי והאזרחי-דתי / אימן אגבאריה ומוהנד מוסטפא

חלק מהמאמרים בגיליון עוסקים בזיקה הישירה בין הגירה לגיבוש זהות בקרב קהילות מהגרים וחלקם מתייחסים לצד של הקולטים - ולתשובות של מערכת החינוך לסוגיה זו.

המאמרים, למעט המאמר 'אין אנטישמיות בגרוזיה', עוסקים בעיקר בילדים, בני נוער וצעירים. המבוגרים מופיעים בהם כהורים של אלה וכאנשי מקצוע: מורים, מדריכים, מטפלים, קובעי מדיניות.

בשל חשיבות נושא הגיליון נכתב עליו כאן בהרחבה, אך נתרכז במאמרים שיש להם נגיעה ישירה לנושא קליטת העלייה. נביא את עיקרי הדברים, שלעניות דעתנו עשויים לעניין ולשרת את קהל הקולטים והמחנכים. אחד הממצאים הבולטים והמפתיעים העולים מכמה מהמחקרים שבגיליון הוא היעדר הכשרה בנושא הרב-תרבותיות לאנשי חינוך בישראל. תהווה סקירה זו תרומה קטנה לשיפור בתחום זה.

מקומה של הרב-תרבותיות

את הגיליון פותח מאמרם של **דבורה גולדן וחו ברם: הנוכחות החמקמקה של 'רב-תרבותיות': פענוח ופעולה בשדה החינוך.**

שני החוקרים מבקשים לתת את הדעת על הפער בין השיח על רב-תרבותיות במגוון הקשרים אקדמיים, פוליטיים וחינוכיים, שהיה 'אופנתי' הן בזירה הלאומית והן בזירה המקומית, לבין היעדרו של שיח זה ושל פרקטיקות רב-תרבותיות במעשה החינוכי היום-יומי ומנסים למצוא את הסיבות להיווצרותו של פער זה. הנושא נבחן בגן ילדים שבו כשליש מהילדים היו מהגרים ממדינות שהשתייכו בעבר לברית המועצות - בעיקר יוצאי קווקז (שם היישוב שבו נערך המחקר לא פורסם במתכוון).

המאמר מצטט דברים שאמר בסוף שנות השמונים זבולון המר, שר החינוך בתקופה שבה החל גל העלייה הגדולה ממדינות שהשתייכו לברית המועצות. דבריו מבטאים את התמורות שחלו מאז קום המדינה - באידאולוגיה, במדיניות ובפרקטיקה של היחס למהגרים יהודים שהגיעו למדינת ישראל, ומנסחים את המדיניות החינוכית הצומחת מהם. הגישה המוטעית שרווחה בעבר, שבה העולים החדשים נדרשו לשכוח את מורשתם ואורחות חייהם ולאמץ ערכים ואורחות חיים ישראליים שיצמיחו 'ישראלי חדש', שונה מזה ה'גלותי', שיטה שהצמיחה טרגדיות אנושיות וגם הפכה את חיי כולנו לדלים יותר מבחינה תרבותית, פינתה מקומה לגישה ההולמת, שבה ישמור כל אחד את מורשתו הייחודית, וניצור תודעה של עם אחד, בעל אחדות של ריבוי אנפין - בדרך של פסיפס ולא של כור היתוך.

החוקרים מעידים כי גישה זו קיבלה ביטוי אף בחוזרי מנכ"ל שונים, אשר התירו את נוכחותה של שפת האם של תלמידים בבית הספר (רוסית או אמהרית) על ידי בחירתה כשפה שאפשר להיבחן עליה במבחני בגרות, ובחלוקה של מילון עברי-רוסי לתלמידים. כמו כן היו ניסיונות לעודד את אוכלוסיית התלמידים ילידי הארץ להכיר את המהגרים ואת תרבותם.

אולם בצד שינויים אלה, בשנים הראשונות להגעתו של גל העולים בשנות התשעים המשיך הממסד הישראלי להפנות את העולים בכלל ואת התלמידים העולים בפרט לתוכניות שנועדו ללמד אותם את התרבות הישראלית, ולא לתוכניות שהדגישו דיאלוג. יותר מכך: הכשרת מורים בתחום ההוראה הבין-תרבותית כמעט אינה קיימת בישראל, והיא אינה קיימת כלל עבור סטודנטים להוראה לחינוך בגיל הרך.

החוקרים כותבים כי על רקע השיח הציבורי, הפוליטי והאקדמי, על רקע המדיניות המוצהרת של משרד החינוך ועל רקע נוכחותם הבולטת של רבבות העולים הן ממדינות ברית המועצות והן מאתיופיה, היה אפשר לצפות לביטוי כלשהו של נושא הרב תרבותיות בגן שבו כשליש מהילדים היו

ממשפחות שהגיעו עשר שנים קודם לכן ממדינות ברית המועצות, רובן מהקווקז. ואולם תשובתם של החוקרים לשאלה: מה קרה בגן עצמו מבחינת רב-תרבותיות - שבעצם לא התרחש דבר. בתחום תוכנית הלימודים - נושא יומי, שיחה מתוכננת, סיפור - עניין הרב-תרבותיות לא השפיע וגם לא זכה להתייחסות מפורשת ומתוכננת כחלק מסדר היום. גם השפעתו על האינטראקציה של הגננת עם הילדים ועם משפחותיהם נראתה מזערית.

המאמר מביא לדוגמה מקרה אחד שבו אחת מילדות הגן, ילדה ממוצא רוסי, סומנה על ידי הגננת בגלוי כמי שגוררת זהות בלתי הולמת ובלתי רלוונטית אל תוך סביבתה החדשה, תוך הבחנה חדה בין 'שם' ל'כאן'. התייחסותה דמתה להתייחסות הביקורתית לבגדים ה'גלותיים' שאפיינה את המפגש בין ותיקים ועולים במוסדות חינוך בימי ראשית הציונות. הילדה, בעלת עיניים כחולות ושער בלונדיני אסוף בצמות קשורות בסרטים, ילדה ביישנית שכמעט לא דיברה, לבשה חצאיות מלאות והזכירה את היידי בת ההרים. יום אחד נקראה הילדה לעמוד לצדה של הגננת, וזו הסבירה לילדים שישבו במעגל, מה פשר הבגדים שהילדה לובשת: 'היא באה בשמלה, אבל גרביונים מצמר מאוד מחממים, אפודה מצמר, בגדים שבאים מחו"ל. בחו"ל מזג האוויר הרבה יותר קר מארץ ישראל...לכן הבגדים של האנשים הרבה יותר מחממים'. כיצד חשה הילדה במעמד זה? ומה למדו הילדים? שואל המאמר (בלי להשיב...).

המאמר מנסה לענות על השאלה מה בפרקטיקות ובשיח החינוכיים אפשר ועודד את היעדרותו של סדר יום רב-תרבותי מפורש ומתוכנן. המחברים מצביעים על שלושה מרכיבים עיקריים כאלה: הבחנה בין המרחב הביתי לבין המרחב החינוכי, הבניית הסובייקט הפדגוגי כפרט, והתייחסות חינוכית לתרבות במונחים של מוצא ואף של בעיה.

הם טוענים כי מבחינה מהותית, כאשר מתבוננים במרחב החינוכי - הרעיוני והמעשי - נראה בבירור שהשפה העיקרית המדוברת שם היא שפה של שיפור והתקדמות של פרטים, של מסגרות ושל מערכות. שפה זו אינה מיטיבה לשוחח עם התרבות, כי תרבות אינה מתיישבת עם התביעה לשיפור ולהתקדמות, אלא רק במקרים שהיא נתפסת כנחשלת וכמכשול להתקדמותו של הפרט ועל כן זקוקה ל'התקדמות' לקראת תרבות מודרנית.

לסיכום אומרים החוקרים כי מצד אחד, אולי אפשר לטעון שדווקא היעדרה המפורש של תרבות הבית במרחב החינוכי או קיום נתק בין השניים מאמנים את הילדים ביכולת תמרון בין זהויותיהם השונות; אולי דווקא מצב זה מכין את הילדים טוב יותר לעולם הפוסט-מודרני שבו הם חיים. ואולם אפשרות כזאת ליכולת תמרון בין זהויות משרתת ילדים מקבוצות חזקות טוב יותר מאשר ילדים מקבוצות שהנראות שלהם מזוהה עם זהות תרבותית מסוימת. מצד שני, קיימת בעייתיות במצב שבו ההתייחסות אל תרבותם של העולים נעה על הרצף שבין היעדר התייחסות לבין דיבור דו-משמעי שמתייג אותה. במקרים רבים מדובר לא רק בהיעדר התייחסות אל הממד התרבותי אלא גם במסר סמוי שמביא הכרה שגויה של תרבויות מוצא שונות.

אי לכך, החוקרים מציעים לחשוב על אופני התייחסות לזהות ועל צמצום הנתק באופן שלא יהפוך את הזהויות התרבותיות למהותניות, ובה בעת יאפשר קשר רב יותר בין זהויות הבית לזירות האחרות שבהן נמצאים העולים. הם מציינים כי מבט על קהילות העולים מגלה את הלבטים שלהם ביחס לשאלות אלו: רבים מהם עומדים מול בחירה קוטבית בין גנים בשכונות שיש בהן ריכוז גבוה של עולים, מובלעות אתניות שבהן לא מתקיים מפגש ממשי בין זהויות ואימון ביכולת תמרון בין זהויות - לבין בחירה במגורים באזורים שבהם אין עולים רבים מבני קבוצתם, ובהם תרבות הבית נעלמת לחלוטין.

לסיום הסקירה של מאמר חשוב זה חשוב לומר כי מן הראוי שכל העושים במלאכת החינוך וקליטת העלייה וקובעי המדיניות בתחומים אלה יקחו לתשומת לבם את הנאמר במאמר ובכלל זה את המשפט הבא המופיע בו: 'הכשרת מורים בתחום ההוראה הבין-תרבותית כמעט אינה קיימת בישראל, והיא אינה קיימת כלל עבור סטודנטים להוראה לחינוך בגיל הרך'. טענה זו מופיעה כחוט השני גם במאמרים האחרים בכתב העת. חסר זה טעון שיפור מידי, ויפה שעה אחת קודם.

התמודדות עם 'מודרות'

מאמרה של מאיה מלצר-גבע עוסק בקהילת יוצאי גרוזיה ובמאבקה לתיקון הדימוי הציבורי של העדה בדעת הקהל הישראלית. משכילי העדה ניסו 'לחנך את הציבור הישראלי להיות רב תרבותי', כדברי המחברת. הם ניסו לעשות זאת באמצעות ארגון תערוכה אתנולוגית-היסטורית על קורות יהודי גרוזיה. כך, למשל, התערוכה 'גזית הזהב' שהתקיימה בבית התפוצות בשנת 1992. היא הציגה תמונה מפוארת של עברה של העדה בארץ המוצא ומסורתה ותיאור אידילי של היחסים עם התושבים המקומיים שם. אספקלריה זו באה לשלול את המסרים הסטראוטיפיים השליליים ששודרו לגבי עבר העדה בעת שהגיעה לארץ. היוזמה לקיים תערוכה הייתה אמצעי להשגת כרטיס כניסה לתודעה החיובית של הציבור הישראלי, ליצירת סובלנות חברתית ולהתוויית חלופה הנהגתית לעדה.

אינני יודעת אם התערוכה השיגה את מטרתה, אך דומני כי הזמן החולף מביא את השינוי המיוחל. כך ניתן ללמוד מהפסקה הבאה מתוך המאמר, הדנה בתהליכי שינוי בזירה הפנים-עדתית של יוצאי גרוזיה בישראל ובקליטתם בארץ: מנקודת הראות של דור ההורים, הדור הצעיר של יהודי גרוזיה הוא בעל זהות ישראלית ברורה, זיקתו לגרוזיה ולתרבות הגרוזית מצומצמת למדי. השניות של הזהות שייכת לדור המהגרים, ודור ההמשך כבר רחוק ממנה; הוא כבר שייך לזירה הישראלית. השימוש שעושה הדור הצעיר בספר התערוכה לצורך הכנת עבודות 'שורשים' בבתי הספר מרמז על התמסדות בחייהם. עבודת 'שורשים' מתחקה אמנם אחרי תרבות המוצא הייחודית, אך כל ילד ישראלי, בן עולים או בן ותיקים, מכין עבודה כזאת.

מאמרה של גליה אלף עוסק בתהליכי העצמה וגיבוש זהות של צעירות יוצאות אתיופיה בשירות לאומי. המחקר מתחקה אחר החוויות והתהליכים האישיים העוברים על מתנדבות צעירות יוצאות אתיופיה, המשרתות במסגרת מיוחדת של השירות הלאומי, המשלבת משימות התנדבות עם תהליכי העצמה והשלמת השכלה של הצעירות - תוכנית 'רעות'. תוכנית זו היא יזמה משותפת של שני ארגונים: 'אחוה' - ארגון שירות לאומי המקדם תוכניות לאוכלוסיות ייחודיות במסגרת השירות הלאומי, ו'ובל' - ארגון חברתי העוסק בהובלת מסגרות התנדבות מגוונות לצעירים בפריפריה החברתית-כלכלית בישראל. מטרתה העיקרית של התוכנית היא לספק לצעירות בנות הקהילה האתיופית בישראל הזדמנות טובה יותר להשתלב בחברה על ידי שיפור נתוני ההשכלה הפורמלית שלהן, ובכך לשפר את סיכוייהן לכניסה ללימודים אקדמיים ולתעסוקה בסטטוס גבוה יותר מזה שהן זוכות לו בדרך כלל כיום. כל זאת במסגרת התנדבותית בת שנה. המאמר מתאר את מציאות החיים של קהילת יוצאי אתיופיה בישראל המעמידה אותם בפני אתגר עצום של הסתגלות והשתלבות בחברה בעלת מאפיינים שונים מאוד מתרבות המקור שלהם, את קשייהם של הצעירים בני הקהילה מול החברה הקולטת, את תחושת השוליות החברתית, את המתח על רקע תפיסה תרבותית שונה, את ההתמודדות על רקע צבע העור ואת המתח על

רצף אורח החיים החילוני דתי. מתוארות בו חוויות ההעצמה האישית שעברו הצעירות שהשתתפו בתוכנית, העלייה בתחושת המסוגלות האישית ובתחושת הביטחון העצמי שלהן והתלבטויותיהן בהגדרת החזון והייעוד לחיים ותכנון העתיד הקרוב והרחוק שלהן.

המאמר שזור ציטוטים רבים מדבריהן של הצעירות ושל הוריהן. וכך התבטאה מרים, אחת הצעירות, כשהתבקשה לסכם את השנה שחווה: 'זו הייתה שנה מלאת ציפיות, מלאת קשיים, מלאת הצלחות, אבל גם אכזבות. שנה שלמדתי בה המון. שנה שהייתה משמעותית מבחינתי. עם כל הקושי בה נהייתי, שנה שבה התחשלתי והתחסנתי.'

וכך מנסחת החוקרת את עיקרי הממצאים: מסגרת העבודה סיפקה לצעירות את החוויות המשמעותיות ביותר; קבוצת השווים הייתה עוגן ותמיכה לקיום התוכנית והצלחתה; הקשר האישי והאכפתיות של רכזת השירות הלאומי הפכו אותה לדמות המשמעותית ביותר עבור הצעירות בשנה זו; תהליכי גיבוש הזהות ותהליכי ההעצמה התרחשו והתפתחו לאורך כל הזמן ובכל זירות חייהן של הצעירות, ובעיקר בזירת העבודה.

הממצא החשוב הבא דורש, לעניות דעתנו, הרחבה והסבר ואף הסקת מסקנות: החוקרת מצאה כי המניע העיקרי להגעת הצעירות לתוכנית 'רעות' היה ההזדמנות לשפר הישגים בלימודים, אך דווקא בתחום זה, תחום ההשכלה, חוו הצעירות את התסכולים והכישלונות הגדולים ביותר בשנה זו. החוקרת כותבת כי ניתן לכנות את החוויה שעברו הצעירות בתוכנית בתחום זה 'החלום ושברו'. התוכנית התיימרה לפתח את כישורי הלמידה שלהן ואת האמונה ביכולתן העצמית, בעיקר על סמך ההצלחות הצפויות בלימודים. לתפיסת הצעירות, ניתנה להן הבטחה שיתקיים תהליך לימודי לשיפור ציוני הבגרות במתמטיקה ובאנגלית לצורך תעודת בגרות טובה יותר, וקורס הכנה למבחן הפסיכומטרי. משלא התמלאו תקוותיהן מניהול התהליך ותוצאותיו, הציפיות הגבוהות שלהן ושל הוריהן מהתהליך הביאו לתחושת אכזבה גבוהה.

לדעת החוקרת, הסיבות המרכזיות לציפיות הגבוהות, 'לחלום', היו מוטיבציה גבוהה של הצעירות, שנבעה מהכרת ההזדמנות שנקרתה בפניהן לשפר את ציוני הבגרות, מודעותם של הצעירות והוריהן לחשיבות לימודים גבוהים ואופטימיות-יתר ששידר צוות התוכנית בתהליכי הגיוס.

על פי דבריהן של הצעירות, הסיבות המרכזיות לאכזבה היו: חוסר מידע חיוני מדויק בזמן (תשלומים, מקצועות הלימוד, עמידה בלוח זמנים), מה שנתפס בעיניהן כחוסר אמינות של מארגני התוכנית; מורה לאנגלית בת 24 שהצעירות ראו בה טירונית חסרת ניסיון; אי עמידה בציפיות של הצעירות מעצמן: הן התקשו לגייס את המוטיבציה הנדרשת לאורך זמן וחוו כישלון בתהליך הלמידה ובתוצאות המבחנים.

לצד הביקורת של הצעירות על התוכנית כאחראית למרבית הכשלים, אכזבתן העמוקה ומשבר האמון שחוו בשל הפרת ההבטחה, הן חוו את חוסר היכולת שלהן לשנות את המציאות, שנתפסה כדטרמיניסטית - חוויה שהקשתה את ההתמודדות.

ראוי לייחס חשיבות להמלצותיה של החוקרת. היא ממליצה, בין השאר, על יצירת שפה חינוכית אחת והגדרת תפקידים מדויקת בין כל הגורמים; הכשרה מקצועית לכל בעל תפקיד בהתאם למשימותיו; יצירת בסיס משותף של ידע וגישה חינוכית לכל הגורמים המעורבים בתוכנית, כדי לצמצם ככל האפשר גישות סותרות ובלבול; הענקת הכשרה תרבותית ובין תרבותית לכל הצוותים המקצועיים; הרחבת המפגש עם החברה הישראלית; חיזוק הקשר לתרבות המוצא; תיאום ציפיות כתהליך רפלקסיווי מתמשך לאורך כל השנה בכל הזירות; בניית תוכנית אישית עם כל צעירה. היא ממליצה לא 'לחלום בשביל הצעירות' לא לכפות על הצעירות את דעתנו על 'העתיד הרצוי' אלא ליצור אווירה שמאפשרת חשיבה והתפתחות של הצעירות תוך כיבוד עמדותיהן, גם אם אינן נראות לנו שאפתניות דיין.

טרנס - אטלנטיים וטרנס - לאומיים

מאמן של לורה סיגד ורבקה איזיקוביץ', 'אי אפשר להתנהג ממש כמו אמריקני כאן בישראל!'
- גיבוש זהות יהודית אצל ילדים ובני נוער טרנס-לאומיים צפון אמריקנים-ישראלים, פותח

צוהר לעולמם של ילדי קהילת יוצאי צפון אמריקה בישראל הנעים ונדים בין שני עולמותיהם. קבוצת המחקר כללה 20 ילדים ונערים בני 6-17 (מספר שווה של בנים ובנות) שלכל אחד מהם זוג הורים מעורב. האבות של המשתתפים נולדו וגדלו בישראל ואילו אמותיהם היגרו לישראל בבגרותן מארצות הברית או מקנדה. חלק מהמשתתפים התגוררו כמשפחות רק בישראל, חלקם התגוררו פרקי זמן עם משפחותיהם בצפון אמריקה, חלקם רק בילו חופשותיהם בארצות הברית או בקנדה. מהמחקר עולים הממצאים המעניינים הבאים:

1. המשתתפים במחקר שהו בצפון אמריקה בביקורים חוזרים ונשנים, ותקופות שהייה אלה היו בסיס ליצירת חיים מקבילים שהם דמיינו. צפון אמריקה הייתה מקום החופשה, הסביבה, ההנאה, ואילו ישראל הייתה ארץ החובה - בית הספר ולאחר מכן הצבא.

הילדים ובני הנוער בנו תמונה אידאלית וחיובית של חייהם הדמיוניים בצפון אמריקה, ופעמים רבות התעלמו מהמציאות, אף שמאבקי ילדות ונעורים היו עשויים להקשות עליהם גם שם. רובם העידו כי הם נהנים מעולמם החברתי בישראל, אך האידיאליזציה של עולמם האחר והכמיהה אליו בלטו בקרב המשתתפים; אך כשהופיעה הזדמנות להפוך את הנעורים הדמיוניים לחוויה ממשית, המשתתפים נרתעו.

בקרב הנערות, החיים הדמיוניים באמריקה היו בריחה מהאתגרים המתמשכים של ההתבגרות. ליאורה בת ה-15 אמרה: 'אם יש לי יום רע, אני פונה אל אימא שלי וצועקת עליה, זה בגללך! למה היית צריכה לבוא הנה? זה לא היה קורה אם היינו נשארים באמריקה!'

2. בתפיסת ההשתייכות של הצעירים יש גם הבדלי מגדר. משתתפות המחקר תיארו תחושה שהן 'לא כאן ולא שם'. הן חשו שהן 'תלויות על גשרים'. שלא כמו הבנות, הבנים תיארו תחושת השתייכות למקום שבו נמצאו באותו רגע. אם הבנות הרגישו 'לא כאן ולא שם', תחושת הבנים הייתה 'כאן או שם'. תחושת ההשתייכות של הבנים השתנתה על-פי השימוש בשפה (עברית מול אנגלית) במקום הימצאם.

3. במחקר רואים את חשיבותה של שפת האם האנגלית כיתרון לקבוצה הטרנס-לאומית. בבית ובחברה עודדו אותם לשמור על האנגלית שלהם, והם זכו להעצמה בשל שליטתם בשפה. אנגלית לא הייתה רק כלי תקשורת בחייהם הטרנס-לאומיים וחלק מזהותם, כי אם ההון התרבותי שהקנה להם מעמד בקבוצתם החברתית בישראל. אם כי הרוב נהנו ממעמד המומחה באנגלית שלהם, ניכר היה כי מעמד זה מעיק עליהם. אחת מהם אמרה כי לפעמים נדמה לה שחבריה אוהבים אותה רק כי היא יודעת אנגלית, וכי היא מרגישה כאילו הם מנצלים אותה.

4. רוב המשתתפים עסקו בהשוואות בין התרבויות של שני עולמותיהם והיה ביכולתם להבחין בהבדלים תרבותיים בין שתי קבוצותיהם החברתיות ולתאר אותם. התיאורים הוצגו באווירת קבלה לשני מצבי הקיום. אם מאפיינים מסוימים נחשבו בעיני המשתתפים כשלייליים או חיוביים, הם זכו לגינוי או להערכה.

ככלל, ילדים ובני נוער ישראליים תוארו כפרועים, מצחיקים, 'מטורפים', גסי רוח, תוקפנים ומזלזלים בסמכות. בצד החיובי - הם נתפסו גם כבלתי תלויים במבוגרים, תכונה שהמשתתפים במחקר כיבדו. הישראלים תוארו ככנים ופתוחים בהתנהגותם - גם תכונות אלה זכו להערכת המשתתפים. התנהגותם של בני נוער צפון אמריקנים תוארה בידי רב המשתתפים כרגועה, מנומסת, ידידותית,

שקטה ומכבדת סמכות. הם נתפסו גם כתלויים בהתערבות מבוגרים לשם פתרון בעיות, מצב שקבוצת המחקר התייחסה אליו בשלילה. המשתתפים המבוגרים יותר, משני המגדרים, הסתייגו גם מכך שבצפון אמריקה מטפלים בבעיות חברתיות 'מאחורי הגב', ובני הנוער תוארו כ'מזויפים' וכחסרי גישה אמיתית וכנה באינטראקציה חברתית.

המשתתפים לא ציפו שחבריהם בארץ אחת יאמצו את הליכות חבריהם בארץ האחרת. התמודדותם של המשתתפים עם מורכבויות החיים הטרנס-לאומיים בתחום ההתנהגות החברתית התבטאה בשלושה דפוסים: האחד - התנהגות בהתאם לנורמות החברתיות של הילדים במקומם באותו הזמן, תוך מודעות להתנהגות הילדים בעולמם התרבותי האחר. הרוב (בנים ובנות) בחרו להתנהג בהתאם לנורמות החברתיות של הילדים בישראל, אך היו מודעים למובנים הרבים שבהם העדיפו את התנהגות הילדים בצפון אמריקה. הדפוס השני - שנמצא בקרב בנים אחדים ממשתתפי המחקר - היה שילוב ומיתון של התנהגותם על פי המיקומים הטרנס-לאומיים השונים שלהם. הם בחרו במאפיינים של שני העולמות התרבותיים, אבל התאימו את עצמתה של כל התנהגות למקום שבו נמצאו. והדפוס השלישי (והחריג) - התנהגות ללא קשר לסביבה החברתית. התנהגות כזו מהווה הסתכנות בדחייה מצד קבוצת השווים.

המאמר נוגע בקצרה בנושא השירות הצבאי. החוקרות כותבות כי גיל השירות הצבאי בישראל זהה לתקופת הלימודים במכללה בצפון אמריקה. הגיוס מהווה אבן דרך חד-משמעית בחוויה של בני נוער טרנס-לאומיים החיים בישראל. כשהם מתחילים טקס מעבר ישראלי הכרחי זה אל הבגרות, הם מוצאים את עצמם מתאבלים לרגע על אובדנו של מקבילו הצפון אמריקני, שנסגר לפנייהם כעת.

החוקרות מעידות כי רואים סימנים לכך שהפעילות הטרנס-לאומית שוככת כשבני הנוער מתקרבים לשירות הצבאי הישראלי. הן מצפות כי מחקרים עתידיים באוכלוסייה זו יסייעו לקבוע אם יש דיכוי של הזהות הצפון אמריקנית במרוצת השירות הצבאי, ואם הפעילות הטרנס-לאומית והזהות הצפון אמריקנית חוזרות, או שהן משתנות באופן כלשהו בעקבות השירות הצבאי.

מאמר מעניין נוסף בכתב העת הוא מאמרה של רבקה איזיקוביץ', שנושאו: התמודדות עם תלמידים מהגרים טרנס - לאומיים הישגיים: ניסיון של מורות ישראליות.

המחקר מתמקד בניסיון של מורות ישראליות, המספרות את סיפורם של שני עשורים של עבודת חינוך בבית הספר התיכון עם תלמידים בעלי מוטיבציה גבוהה ומצליחים אקדמית אשר היגרו לישראל ממדינות שהשתייכו לברית המועצות.

הציפיות של המורות ביחס לתלמידים העולים נבעו מסטראוטיפים והתחלקו לדאגות בנוגע להתנהגות ולדאגות בנוגע לידיעת המקצוע או התוכן.

בנושאי משמעת - המורות ראו בעיות התנהגותיות כזמניות וייחסו אותן לאי הבנות תרבותיות. הן ראו את התלמידים העולים מרוסיה כמקיימים באדיקות את כללי בית הספר ולכן החזירו להם יחס מכבד. המורות הוותיקות להומניסטיקה שימשו כמורות מחנכות והביעו עניין נרחב בשלומם. המורות הצעירות להומניסטיקה הפגינו התעניינות מוגבלת בעולים מרוסיה, ברמת הכיתה בלבד. המורות למתמטיקה פגשו את התלמידים העולים מרוסיה בקבוצות קטנות, משום שהוראת המתמטיקה היא על פי הקבוצות, ולפיכך נחשפו פחות לבעיות התנהגות.

נושא אחר שנבדק הוא היחס של המורות לבדלנות התלמידים העולים מרוסיה: המורות ראו את הבדלנות כמאפיין הבעייתי ביותר בעבודה עם הצעירים. המורות הוותיקות להומניסטיקה הגיבו בשלב הראשון תגובה רגשית שלילית. הן פירשו את הבדלנות של התלמידים העולים ככישלון שלהן

להגיע אל התלמידים. בשלב השני הן הבינו שהדבר נובע ממצבם הקיומי של תלמידים אלה. בשלב השלישי הן הזדהו עם התלמידים וכתוצאה מכך הפכו ל'סוכנות הטמעה'. המורות המתחילות להומניסטיקה היו מעורבות במידה מזערית בהתמודדות עם בעיותיהם החברתיות של העולים. המורות העידו כי בהיעדר הכשרה רב-תרבותית שיטתית הן הסתמכו על ניסיון אישי כמקור עיקרי לידע. המורות הוותיקות להומניסטיקה הודו בשינוי שחל בשיטות ההוראה שלהן בזכות מפגש בין-תרבותי זה ודיברו בלהט על השפעתו על התפתחותן המקצועית. מסקנות המחקר: על אף ההכרה המשותפת לכל המשתתפות בסגולותיהם של התלמידים העולים, ועל אף דיווחים של התנסויות חיוביות בעבודה איתם, לא נצפתה תקשורת יעילה ממש בין המורות והתלמידים. הקרע העמוק ביותר נראה במערכת היחסים עם המורות הוותיקות להומניסטיקה. הקצר בתקשורת נבע מההתנגשות הבסיסית בין נטיותיהם הטרנס-לאומיות של התלמידים ומהנטייה להטמעה של המורות הוותיקות להומניסטיקה. החוקרת קובעת: ניתוח הראיונות עם המורים מעיד על כך ששני עשורים של ניסיון בעבודה עם תלמידים אלה לא הניבו כל שינוי בהבנת המורות את הנושא. בסיום המאמר היא כותבת כי עם התפשטות הגלובליזציה, תלמידים מהגרים הישגיים בעלי נטייה לשימור תרבותי ואתני, כמו אלה המוצגים במחקר זה, יתפסו מקום בולט יותר ויותר בבתי הספר של העתיד ברחבי העולם. משום כך יהיה על הכשרת מורים רב-תרבותית להתייחס לתופעה זו.

כפרי הנוער

שני מאמרים עוסקים בכפרי הנוער: חינוך בני נוער עולים בישראל: יישום מודל ייחודי של חינוך פנימייתי כפר הנוער הרב-תרבותי / עמנואל גרופר; אתגר הרב-תרבותיות בכפר הנוער / שלום שמאי. **עמנואל גרופר** מציג את **כפר הנוער הרב-תרבותי**, שהוא פיתוח חינוכי ייחודי לישראל המוקדש למשימת הקליטה של נוער זה. הוא מבליט את השינויים וההתפתחויות הארגוניים שכפרי הנוער עוברים כדי לסגל עצמם לתמורות החברתיות הכלליות ולא להחלות באוכלוסיות שאותן הם משרתים.

תהליכי השינוי הבולטים: מתן עדיפות גבוהה יותר מבעבר להישגים בלימודים; הגברת מעורבות ההורים בחינוך ילדיהם הלומדים בפנימייה (כיום ההורים חייבים להיות שותפים בכל תהליך של קבלת החלטות משמעותיות הנוגעות לילדיהם. נוסף על כך הם מוזמנים מדי פעם להשתתף עמם בפעילויות שונות); הגברת שיתוף הפעולה בין הפנימייה החינוכית לבין הקהילות הסובבות אותה. אחת הדרכים לכך: שילוב של תלמידים אקסטרנים מהקהילות הסמוכות בבתי הספר העל-יסודיים של כפרי הנוער.

המאמר מתאר את הדרכים ליצירת תחושת שייכות לקהילת הפנימייה. כדוגמה ליישום הגישה הפלורליסטית, ניתן להציג את האינטגרציה של הנוער יוצא אתיופיה בקהילות הפנימייתיות. כדי להעניק לצעירים תחושת שייכות, כלל קהילת הפנימייה אימצה מרכיבים מהמסורת התרבותית שלהם. הדוגמה הבולטת לכך היא חג הסיג'ד.

המאמר מדבר על האתגר המרכזי של הפנימייה החינוכית: העצמה של הילדים. על חברי הצוות לעשות כל מאמץ כדי להבטיח שהילדים יחוו הצלחה בפעילויות השונות, הן בלימודים, הן בפעילויות האחרות: ספורט, עבודת כפיים, מעורבות ואחריות בפעילויות תרבות. העצמה של בני נוער ניתנת להשגה גם ובעיקר באמצעות שילובם בפעילויות של ממשל עצמי, של טיפוח מנהיגות ושל התנדבות בקהילות השכנות.

גרופר כותב כי חינוכם של בני נוער עולים מחייב הבנה של צורכיהם הייחודיים, רגישות תרבותית ויכולת להבין דברים מנקודת ראות בין-תרבותית. כל אלה חסרים במצב הקיים, שבו חלק ניכר מאנשי הצוות החינוכי הישיר (המדריכים – מחנכי הפנימיות) הם בעצם אנשים צעירים, מיד לאחר סיום שירותם הצבאי וחסרי הכשרה חינוכית ייעודית.

לסיכום דבריו החוקר כותב כי מערכת החינוך הפנימייתית בישראל הייתה ועדיין מהווה מכשיר חברתי רב חשיבות בהתמודדות המוצלחת עם אתגרים חברתיים מורכבים, ובעיקר עם חינוך וקליטה של בני מהגרים. הפנימיות החינוכיות, ובמיוחד כפרי הנוער, מאמצים לשם כך גישה משלבת (אינטגרטיבית). הוא מאמין שבמסגרות פנימייתיות מסוג זה קיים פוטנציאל גבוה לקליטתם וחינוכם של בני נוער מהגרים במקומות שונים בעולם.

שלום שמאי מתאר במאמרו את תהליכי החינוך המתרחשים בכפר הנוער, שבאמצעותם מצליח כלי זה להפוך עקרונות של רב-תרבותיות למציאות חיים. בישראל כ-40 כפרי נוער. נכון לחודש אפריל 2011, למדו והתחנכו בהם 22,853 תלמידים, מהם 10,053 חניכי פנימייה, והיתר תלמידי הסביבה שלמדו בבית הספר. הכותב בחר להתרכז בכתיבתו בשני כפרי נוער: 'ימין אורד' ו'כדורי'. המאמר מנסה להגדיר תרבות ורב-תרבותיות ומתאר את השינוי שעברה ישראל מהמודל של 'כור ההיתוך' למודל שאפשר לכנותו בשם הציורי 'מודל החמין' (במאמר אחר מגדירים אותו: מודל הפסיפס). הוא כותב כי המקום הנכון ביותר ליישם מודל כזה הוא בתוך מערכת החינוך, ובתוך מערכת החינוך המודל של כפר הנוער הוא המיטבי לצורך העמידה באתגר הרב-תרבותיות'. הוא מונה ארבעה דפוסי התמודדות אפשריים העומדים בפני הצוות החינוכי: כפייה או שליטה; ויתור; פלורליזם; פתיחות. ארבעה דפוסים אלה הם תאורטיים באופיים, ובמציאות הם משולבים זה בזה.

ומנגד - בהתמודדויות עם לחץ, קיימים אצל בני אדם שני מנגנונים שמטרתם הישרדות: השבת מלחמה; בריחה והסתגרות. שני דפוסים אלה מובילים לקונפליקטים שמרחיקים את יצירתו של האקלים הרב-תרבותי המבוקש. לעומתם, שני הדפוסים הבאים יובילו לחיזוק רב-תרבותיות כדרך של חיים: דפוס המסננת; גמישות. קיים כמובן קשר הדוק בין דפוס הפעולה שנוקט הצוות החינוכי לבין דפוס הפעולה והתגובה של החניכים.

שמאי מביא לכך דוגמה (כל מורה של עולים התמודד גם הוא עם הנושא הזה):

חגיגות ראש השנה האזרחית, שהביאו אתם התלמידים שעלו מהמדינות שהשתייכו לברית המועצות. על פי הגישה הראשונה, דפוס הכפייה, הצוות החינוכי הודיע לחניכים העולים שבישראל אין חג כזה בלוח העברי, הוא אינו שייך לתרבות שלנו, ולכן אין להתייחס אליו. כדי להשליט זאת, קבעו מבחן חשוב ל-1 בינואר בשעה 8.00 בבוקר. הגישה השנייה הייתה גישה הויתור. צוותי החינוך הבינו שמלחמה בצורך של החניכים העולים לחגוג את החג נדונה מראש לכישלון, ולכן העלימו עין מהיעדרותם. על פי הגישה השלישית, הצוות החינוכי הכיר בצורך של בני הנוער לחגוג, ולפיכך שחרר לחופשה קצרה את אלה הרוצים בכך ואפשר להם לחגוג יחד עם בני משפחותיהם. הגישה הרביעית נקטה דרך פעולה שונה. הצוות נקט יוזמה וניצל את ההזדמנות כדי ללמוד את המנהגים והערכים הקשורים לחג: בנה פינות לימוד, הזמין הורים שיספרו על כך, ועזר לכל הנערים, עולים כוותיקים לחגוג את החג ברוב עם.

כל אחת מהגישות הולידה תגובה שונה של החניכים. הכפייה עודדה דפוס של השבת מלחמה שערה, הוויתור עודד ניתוק וחוסר תקשורת. הפלורליזם והפתיחות עודדו אקלים של רב-תרבותיות, תוך מתן כבוד לקבוצות השונות בתוך הכפר.

בדוגמה מאלפת זו, המגלמת בתוכה על רגל אחת את תורת החינוך לרב-תרבותיות, נסיים את הסקירה על גיליון חשוב זה של 'מפגש', המלמד כי גם כיום, 65 שנים לאחר הקמת המדינה, ועל אף העשייה המופלאה בחינוך ובקליטת קיבוץ הגלויות, עוד ארוכה הדרך להשגת היעד של רב-תרבותיות כדרך חיים בחברה הישראלית. הן זאת יודעים הכול: כור היתוך מתיך במהירות, ואילו חמין מתבשל לאט...